

Ahmet Coşkun Tekin

Doktor, Düzce/Türkiye
Doctor, Düzce/Turkiye

e-posta: acoskuntekin@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1589-7714>

Atıf/Citation: Tekin, C. A. 2023. Sıtkı Ulay'ın Sosyal Demokrat Partisi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11 (37), 142-160. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1402009>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	08.07.2023
Kabul Tarihi/Accepted:	18.10.2023
Yayın Tarihi/Published:	20.12.2023

SITKI ULAY'IN SOSYAL DEMOKRAT PARTİSİ

Öz

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Cumhuriyet Senatosu üyesi olan Sıtkı Ulay siyasi bir oluşumda aktif rol almak istemiştir. 1962'de bu konuda girişimde bulunup başarısız olduysa da Ulay'ın bu isteği gündemde kalmıştır. Ulay'ın 1963'te yeni bir parti kuracağı söylentisi yayılmaya başlamıştır. Söylentileri doğrulayan Ulay, Türkiye'nin iç siyasetindeki krizlerin kendisini parti kurmaya yönelttiğini açıklamıştır. Bu süreçte Alaattin Tiritioğlu, Ulay'a birlikte parti kurma teklifinde bulunmuştur. Ulay'ın teklifi kabul etmesi üzerine vakit kaybetmeden yeni parti kurma hazırlıklarına başlanmıştır. 21 Eylül 1964'te Ulay ve Tiritioğlu öncülüğünde Sosyal Demokrat Parti (SDP) resmen kurulmuştur. Ulay, kuruluş sürecindeki etkisi ve senatörlük konumu nedeniyle SDP içinde önde gelen bir figür haline gelmiştir. Partinin kuruluşunda fahri genel başkan seçilmiş ve daha sonra parti içindeki özgül ağırlığının da etkisiyle parti genel başkanı olmuştur. Tüm emekçilerin partisi olma iddiasıyla siyasi faaliyetine başlayan SDP, kısa sürede 8 ilde teşkilatlanmıştır. Ancak partinin bütçesinin düşük olması nedeniyle mali sorunlar baş göstermiş, bu durum il ve ilçelerde teşkilatlanmayı zorlaştırmıştır. Aynı zamanda partiye yardım ve destek verilmemiştir. Öte yandan SDP halkta karşılık bulamamış ve beklenen başarıyı sağlayamamıştır. İçinde bulunulan koşullara rağmen etki alanını geliştirmek isteyen parti yöneticileri ittifak arayışına girmiş, bundan da istediği neticeyi alamamıştır. En sonunda, 1 Aralık 1965 tarihli genel kurulda SDP feshedilerek üyeleriyle birlikte CHP'ye katılmıştır. Mücadelesinde başarısızlığa uğrayan SDP, Türk siyasi tarihinde "sosyal demokrat" kimliğiyle var olmaya çalışan ender partilerden biridir. Ne var ki direkt parti ile ilgili herhangi bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Türkiye'de siyasi partiler üzerine yapılan çalışmalarda çok kısaca değinilmiş, detaylı bir tahlil yapılmamıştır. Bu bağlamda SDP'nin kuruluşu, faaliyetleri, kapatılması ve Türk siyasi hayatındaki yeri incelenmiştir. Böylece literatürdeki boşluğun doldurulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Parti, Sosyal Demokrasi, Sosyal Demokrat Parti, Sıtkı Ulay, 27 Mayıs 1960.

SITKI ULAY'S SOCIAL DEMOCRATIC PARTY

Abstract

After the May 27, 1960 coup, Sıtkı Ulay, who was a member of the Senate of the Republic, wanted to take an active role in a political formation. Even though he attempted this issue in 1962 and failed, this request of Ulay remained on the agenda. In 1963, rumors began to spread that Ulay would form a new party. Confirming the rumors, Ulay explained that the crises in Turkey's domestic politics led him to found a party. In this process, Alaattin Tiritöğlü proposed to Ulay to form a party together. Upon Ulay's acceptance of the offer, preparations for establishing a new party began without wasting any time. On September 21, 1964, the Social Democratic Party (SDP) was officially established under the leadership of Ulay and Tiritöğlü. Ulay has become a leading figure within the SDP due to his influence in the founding process and his position as a senator. He was elected honorary chairman during the founding period of the party and later became the party chairman with the effect of his specific weight in the party. However, due to the low budget of the party, financial problems arose, which made it difficult to organize in provinces and districts. The SDP, which started its political activities with the claim of being the party of all workers, was organized in 8 provinces in a short time. At the same time, no aid and support was given to the party. On the other hand, the SDP could not find a response in the public and could not achieve the expected success. Despite the current conditions, party leaders who wanted to improve their sphere of influence sought alliances and could not get the desired result. Finally, in the general assembly of 1 December 1965, the SDP was dissolved and joined the CHP with its members. Having failed in its struggle, the SDP is one of the rare parties in Turkish political history that tries to exist with its "social democrat" identity. However, there is no academic study directly related to the party. Studies on political parties in Turkey are mentioned very briefly, and no detailed analysis has been made. In this context, the establishment, activities, closure of the SDP and its place in Turkish political life were examined. Thus, it is aimed to fill the gap in the literature.

Keywords: Political Party, Social Democracy, Social Democratic Party Sıtkı Ulay, May 27, 1960.

Giriş

20. yüzyılın başlarında Avrupa'da sınıflar arası eşitsizliği, işçi sınıfı üzerindeki maddi ve manevi baskıyı ortadan kaldırmak için bazı yenilikçi fikirler ortaya atılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda "sosyal demokrasi" kavramı anlamını bulmaya başlamıştır. Ancak sosyal demokrasinin ilkelerini tam olarak tanımlamak zordur. Çünkü özellikle Avrupa'da sosyal demokrat partilerin tarihsel gelişimi çeşitlilik göstermiştir. Her ülke kendi sosyal demokrat parti programını; tarihinden, halkının yaşam tarzından, ekonomik ve sosyal özelliklerinden etkilenerek oluşturmuştur (Avcı 1994: 3).

Sosyal demokrasi anlayışı, kökleri Marksizm'e dayanan ancak daha sonra Marksizm'i eleştiren ve ondan farklılaşan; özgürlükçü, eşitlikçi, sosyalist, çoğulcu ve demokratik bir siyasal ideolojidir. Halkın bir değişim felsefesi içinde yönetime katılması ve parlamenter sistemin olması gerektiğini savunur (Koç 2014: 18). Siyasal ve ekonomik gücün toplumsal sınıflar arasında barışçıl bir şekilde dağıtılmasını amaçlar (Avcı 2014, s.3). Siyasi değişimin barışçıl ve anayasal bir çerçevede gerçekleşmesi, devletlerin kendi sınırları içinde ekonomik ve sosyal hayatı düzenleme gücüne sahip olması arzu edilir. Toplumsal kutuplaşma ve sınıf mücadelesi yerine, toplumsal iyileşme ve sınıf uyumu faydalı olacağı için tercih edilir (Heywood 2013: 125, 147).

Avrupa'da, İsveç ve Almanya, sosyal demokrasi fikrinin uygulanmasında öne çıkan iki ülkedir (Atağenç 2019: 484). Bu coğrafyada sosyal demokrasi fikrinin yaygınlaştığı dönemde Osmanlı Devleti'nde demokrasinin önemli bir şartı olan siyasi partiler ilk kez organize bir yapı olarak ortaya çıkmaya başlamıştır (İlgen 2020: 128). Bu siyasi partiler arasında sosyal demokrasi fikrinden etkilenenler olmuştur. Osmanlı Devleti'nden günümüze gelene değin, sosyal demokrat siyasi eğilimleri olan birçok parti Türk siyasi tarihinde yer almıştır. Özellikle bazıları siyasi eğilimlerini açıkça vurgulamak için parti adlarında "sosyal demokrat" terimini kullanmıştır (Koç 2014: 30).

İlk olarak 6 Ocak 1918'de Dr. Hasan Rıza Bey'in önderliğinde İstanbul'da Sosyal Demokrat Fırka (SDF) kurulmuştur. Partinin kurucuları arasında Kazım Bey, Halit Paşa, Yorgaki Efendi, Dr. Lebip Bey, Cemal Efendi ve Salim Bey yer almıştır. Kuruluş hazırlıkları sürecinde, merkezi Brüksel'de bulunan Enternasyonal ile iletişime geçilerek, parti programı hazırlanmıştır. Enternasyonale bağlı olduklarını açıklayan parti bu nedenle kendilerini diğer partilerden ayrıcalıklı ve farklı olarak kabul etmiştir. Kurucusu Dr. Hasan Rıza, Wilson Prensiplerinin savunucuları arasındadır. Ülkenin ancak bu prensiplere uyulduğu takdirde kurtarılacağına inanmıştır. Kuruluş başvurusunda da partinin amacı: "*Devlet ve milletçe kabul alınan Wilson Prensipleri dairesinde muhtaç bulunduğumuz teceddüdat-ı asriyeye sarf-ı mesai eymek*" olarak belirtilmiştir. SDF'nin tarafımızca tespit edilen bir yayın organı yoktur. Bütçesi zayıf olduğu için mali sorunlar yaşamıştır. 1919 seçimlerine girmiş ancak bir başarı elde edememiştir (Tunaya 1989: 230-232; Sencer 1971: 72). Parti teşkilatının işçi sınıfıyla temas kuramaması, teşkilatlanmada ve seçimlerde başarısız olması nedeniyle 1922 yılında kapatılmıştır (Şahin 2004: 90).

1946 yılında ise Cemil Arif, Mustafa Yıldız ve Sadık Acarlı tarafından Türk Sosyal Demokrat Partisi (TSDP) kurulmuştur. Bu parti 1918 yılında kurulan Sosyal Demokrat Fırka'nın devamı niteliğinde olmuş ve aynı çizgi korunmaya çalışılmıştır. Sosyalist eğilimli TSDP, cumhuriyet rejimini, hak ve özgürlüklere kayıtsız şartsız saygı gösterilmesini, halkın yaşam şartlarını garanti altına alacak örgütlerin kurulmasının gerektiğini savunmuştur.

Sıtkı Ulay'ın Sosyal Demokrat Partisi

Ancak hiçbir seçime katılmayan parti, genel başkanının hayatını kaybetmesi ve kurucu sayısının üçten aza düşmesi nedeniyle 1952 yılında kapanmıştır (Koç 2014: 33).

Türkiye'de 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra ise sosyal demokrat söylem siyasi alanda giderek daha fazla benimsenmeye başlamıştır. Özellikle bu durum, askeri müdahaleden sonra kurulan rejimin farklı ideolojik bakış açılarına hoşgörü göstermesinden kaynaklanmıştır. 1961 Anayasası, farklı ideolojik görüşlerin önünü açmış ve birçok siyasi hareketle birlikte sosyal demokrasi fikrinin temsilini de kolaylaştırmıştır. Ayrıca refah devleti anlayışının dünyadaki siyasi güçler tarafından kabul görmesi ve yükselen sol hareketlerin de etkisiyle, Emekli General Sıtkı Ulay ve Alaattin Tiritoglu öncülüğünde bir parti kurma çalışmaları başlatılmıştır (Yıldırım 2020: 97, 107-108).

1. Sosyal Demokrat Parti'nin Kuruluşu

Partinin kuruluşunda aktif rol oynayan Sıtkı Ulay, Harp Akademisi'nden mezun olmuştur. Kara Harp Okulu Komutanı olarak görev yapmıştır (Kaynar 2007: 142). 17 Ekim 1961 tarihinde 5434 sayılı kanuna ek 42 sayılı kanunun geçici 2. maddesi gereğince resen emekliye sevk edilmiştir (BCA: Kurum: 30-11-1-0 Yer Bilgisi: 288-29-8). 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Türkiye'yi yönetmeye başlayan, Cemal Gürsel'in başında bulunduğu, 38 subaydan oluşan Milli Birlik Komitesi üyeliğine seçilmiştir. (Milli Birlik Komitesi (MBK): Erişim Tarihi: 05.02.2023) Cumhuriyet Senatosu tabii üyesi olmuştur. Ulay, 26 Ocak 1962'de Senato başkanlığına bir istifa mektubu göndermiştir. Siyasi partiye katılacağı için tabii senatörlük görevinden ayrıldığını bildirmiştir. Ulay'ın tabii senatörlere "müebbed üye" ve "temelli senatör" gibi ifadelerin kullanılmasından rahatsız olduğu için istifa ettiği ileri sürülmüştür. Ömür boyu senatörlükten vazgeçen Ulay, hangi partiye katılacağına dair bir açıklamada bulunmamıştır. Bu konuda bir gizem yaratmıştır. Hatta özellikle bu gizemi yaymaya çalıştığı iddia edilmiştir. Partinin adını söylememiş ancak bazı ipuçları veren açıklamalar yapmıştır. Gazeteciler, katıldığı yeni partinin adını açıklamasında ısrar edince şu cümleyi kullanmıştır: "Girdiğim partinin TBMM'de üyesi bulunmamaktadır". Bu açıklamanın ardından Ulay'ın Memleketçi Serbest Partisine (MSP) katıldığı tahmin edilmiştir. Tahminler doğru çıkmış, Ulay daha sonra MSP'ye katıldığını kabul etmiştir. Ancak bu partide uzun süre kalmayacağı, bunun yerine başka bir partiye geçeceği söylentileri çıkmıştır. Ulay'ın özellikle Yeni Türkiye Partisi'ne (YTP) katılmak istediği ancak parti üyelerinin bunu istemediği konuşulmaya başlanmıştır. Hatta Erzurum Milletvekili Cevat Önder, Sıtkı Ulay'ın YTP'ye katılması halinde kendisinin ve 20 arkadaşının istifa edeceğini açıkça belirtmiştir. (Milli Yol, 2 Şubat 1962: 8) Bu süreçte Türk-iş çevresinde işçileri temsil edecek yeni bir partinin gerekli olduğu fikri ortaya atılmıştır. Ardından Çalışanlar Partisi (ÇP) adı altında bir işçi siyasi örgütünün kurulması için temaslara başlanmıştır (Sayılğan 2009: 303). ÇP'nin genel başkanlığına Ulay'ın geleceği iddia edilmiştir. Henüz kuruluş aşamasındaki bu partiye karşı geniş bir işçi kesimini temsil eden Türkiye İşçi Partisi (TİP) tarafından cephe alınmıştır. Bu

söylentilerin yayıldığı dönemde Ulay'ın genel başkanlığıyla ilgili de somut bir gelişme olmamıştır. 1962 yılının sonlarında Ulay, MSP'den istifa etmiştir. (Milli Yol 2 Şubat 1962: 9; Salep 2020: 492)

Siyasi oluşumda aktif rol almak isteyen Ulay'ın 1963'te yeni bir parti kuracağı daha sık dile getirilmeye başlanmıştır. Konuyla ilgili olarak Ulay, Türkiye'deki koalisyon krizinin kendisini parti kurmaya yönelttiğini söylemiştir. Kuracağı partinin 27 Mayısçı, Kemalist ve sosyal eğilimli olacağını belirtmiştir (Salep 2020: 492). Bu açıklamaların ardından daha önce sosyalist bir parti kurmak için çaba sarf eden Alaeddin Tiritöğlü, Ulay'ı arayarak, birlikte hareket etme teklifinde bulunmuştur (Ulay 1996: 76). Tiritöğlü, Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur (Kaynar 2007: 142). Türkiye Sosyalist Partisi'nin kurucuları arasında yer almış ve Parti Genel Sekreterliği görevinde bulunmuştur. 27 Eylül 1961 tarihinde prensip anlaşmazlıklarını neden göstererek Türkiye Sosyalist Partisi'nden istifa etmiştir. TSP basın sözcüsü ise Tiritöğlü'nun parti içerisinde yıkıcı faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle genel sekreterlikten uzaklaştırıldığını iddia etmiştir (Milliyet 28 Eylül 1961, s.1).

Ulay ve Tiritöğlü arasında uzun süren görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sırasında Kadri Karaosmanoğlu ve Turhan Feyzioğlu'ndan da tavsiyeler almışlardır (Ulay 1996: 76). Bu isimlerin dışında Nihat Erim'in de partiyi desteklediği ve partiye katılacağı söylentileri dolaşsa da Erim bu iddiaları kabul etmeyerek "*Ben CHP'liyim*" demiştir (Cumhuriyet 9 Temmuz 1963, s.1). Yapılan müzakereler sonucunda komünizmi dizginleyecek sosyalist olmayan bir sosyal demokrat partinin kurulmasına karar verilmiş ve partinin kuruluş hazırlıklarına başlanmıştır. (Ulay 1996: 76). Hazırlık çalışmaları sırasında Ulay, "*Liberal eğilimli partilerin karşısında bulunacak yeni bir partinin kurulması ile ilgili hazırlıkların tamamlandığını*" ifade etmiştir. Ulay, yeni partinin adının "*Sosyal Cumhuriyet Partisi*" olacağını, kurucuları arasında parlamentodan bazı senatör ve milletvekillerinin de bulunduğunu ileri sürmüştür. "*27 Mayıs'ın açtığı yola ışık tutacak ve Atatürk'ü değişmez zihniyet olarak ele alacak sosyal bir partiye ihtiyaç vardır. Sosyal Cumhuriyet Partisi programı, tüzüğü ve kadrosu ile çıkış zamanını beklemektedir. "demiştir. Partinin amacını şöyle özetlemiştir. "Atatürkçü sosyal eğilimli köylü, işçi, memur, esnaf ve sanatkâra dayanan bir parti olacağız"* (Cumhuriyet 30 Kasım 1963, s.1).

Sonunda, 21 Eylül 1964'te Ankara'da "*Sosyal Cumhuriyet Partisi*" yerine "*Sosyal Demokrat Parti*" adıyla kuruluşu tamamlanmıştır. Partinin kurucuları arasında Hulusi Nartman (Veteriner Hekim), Alaettin Tiritöğlü (Hukukçu), Halit Ünver (Topoğraf), Rasim Ali Ülgen (Doktor), Halil Önder (Kooperatif Müdürü), Asım Aras (Çiftçi) yer almıştır (MMTD 12 Mayıs 1972, s.632). Parti Genel Merkezi Ankara'da Kavalidere'de açılmıştır. SDP Genel Başkanlığına ise Rasim Ali Ülgen getirilmiştir. SDP'ye desteğini açıklayan ve kuruluş hazırlıklarına öncülük eden Senatör Sıtkı Ulay, fahri genel başkan ilan edilmiştir (Cumhuriyet 23 Eylül 1964, s.1, 7). İkinci başkan Alaettin Tiritöğlü (Milliyet, 23 Eylül 1964, s.7), Genel Sekreter Hulusi Nartman,

Sıtkı Ulay'ın Sosyal Demokrat Partisi

(Cumhuriyet, 23 Eylül 1964, s.1, 7) Muhasip Üye Mustafa Halit Üner olmuştur (Milliyet 27 Eylül 1964, s.1, 7).

Parti programının Türkiye şartlarına uygun olarak hazırlandığı ifade edilse de (Cumhuriyet 23 Eylül 1964, s.1, 7) İsveç, Avusturya ve Almanya'daki sosyal demokrat partilerden alınan örneklere dayandırılmıştır (Salep 2020: 493). SDP programında sadece işçilerin değil, tüm emekçilerin partisi olduğu belirtilmiştir. Kapitalist demokrasi anlayışında olduğu gibi herhangi bir grubun egemenliğine karşı çıkmıştır. Ekonomide uzun vadeli planlama esas alınmıştır. Özel girişimlerin kamu yararına uygun çalışmasında herhangi bir sakınca görülmemiştir. Yabancı sermayeye karşı olmadıkları ifade edilmiştir. Mülkiyet düşmanı olmadıkları açıkça belirtilmiştir. Ayrıca Atatürk İlkeleri'ne bağlı oldukları vurgulanmıştır (Koç 2014: 33). Ulay, partilerinden şu şekilde bahsetmiştir: *"Sosyal Demokrat Parti para, kazanç, istismar partisi değil. Yurtta sosyal düzeni sağlayacak fakir insanların güven partisidir. İçimizde gayrimeşru milyonerler yoktur."* (Milliyet 31 Ocak 1965, s.7). Ayrıca Ulay bir başka konuşmasında: *"Şunun bunun iktisadi güçlerine karşılık haysiyet kırıcı avuç açmaların hürriyetlerimizi ve yer üstü mili servetlerimizin petrol ve madenlerimizin ucuza peşkeş çekilmelerinin karşısındayız"* (Cumhuriyet 22 Mart 1965, s.1) diyerek SDP'nin bağımsız ve milli bir devlet istediğini vurgulamıştır.

SDP ile ilgili yapılan ilk eleştiri 27 Mayıs Darbesi ile iktidardan düşürülerek kapatılan Demokrat Parti (DP) ile isim benzerliği olmuştur. SDP'nin kurucuları 26 Eylül 1964'te bu konuda bir basın toplantısı düzenleyerek DP'ye karşı olduklarını ve bu rumuzdan istifade etmeyi düşünmediklerini beyan etmişlerdir (Milliyet, 27 Eylül 1964, s.1, 7).

22 Kasım 1964'te Ulay, fahri genel başkanı olduğu SDP'nin genel başkanlığına getirilmiştir (CSTD 25 Şubat 1965: 341; Alınları 26 Kasım 1964, s.1). Ayrıca, SDP kurucularının Ankara'da yaptığı toplantıda parti tüzüğü'nün geçici 3. maddesine göre genel başkana 30 kurucudan 15'ini seçme yetkisi verilmiştir. Toplantıda Cemal Üner'in Ankara İl Teşkilatını, İskender Enç'in İstanbul İl Teşkilatını kurması ve talep eden 20 ilde teşkilat kurulması için çalışmaların başlatılması kararlaştırılmıştır (Cumhuriyet, 23 Kasım 1964, s.1).

25 Şubat 1965'te Cumhuriyet Senatosu Milli Birlik Grubu Başkanı Fahri Özdilek, Ulay'ın Sosyal Demokrat Parti genel başkanlığına seçilmesi nedeniyle gruptan ayrıldığını açıklamıştır (Salep 2020: 93). Bu konuda Ulay, 6 Nisan 1965'te Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı'na gönderdiği yazıyla SDP'ye resmen katıldığını bildirmiştir. Yazıda: *"Millî Birlik Grubundan ayrılarak kurulan Sosyal Demokrat Parti'ye geçtiğimi ve bu partinin şimdilik Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki tek temsilcisi bulunduğumu saygı ile arz ederim."* ifadelerine yer verilmiştir (CSTD 6 Nisan 1965, s.688). Aslında bu gelişme partide bir değişikliğe neden olmamıştır. Çünkü mevcut genel başkan Ulay'ın gölgesinde kalmıştır. Sadece Ulay'ın parti genel başkanlığı resmîyet kazanmıştır. Ulay'ın, Cumhuriyet Senatosu'nda tabii üye olması ve partinin kuruluşunda oynadığı rol kendisinin daha fazla ön plana çıkmasına imkân

sağlamıştır. Ulay adeta SDP ile özdeşleşmiştir. Alaattin Tiritioğlu haricindeki diğer parti yöneticileri ve üyeleriyle ilgili bir eylem ve söyleme rastlanmamıştır (Milliyet 6 Eylül 1965, s.3).

2. Sosyal Demokrat Parti Faaliyetleri

SDP'nin tanıtımı için ilk olarak İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa gibi büyük şehirlere geziler düzenlenmiştir. Ancak bu gezilerde sosyalist söylemlerde bulunulması partinin sorgulanmasına neden olmuştur. SDP'nin Sovyetler Birliği'ne yakın bir parti olduğu düşünülmüştür. İktidara geldikleri takdirde "tüm üretim araç ve gereçlerini devletleştirecekler mi?" sorusu akıllara gelmiştir. Hatta Ulay'ın Sovyetler Birliği Akademisi'nde okuduğu iddia edilmiştir. Kendisine bu konular sorulmuş ve bunların doğru olmadığını söylemiştir. Parti hakkında oluşturulmaya çalışılan algıyla ilgili ise; her yeri gezdiğini ama Rusya üzerinden uçakla bile geçmediğini ifade etmiştir (Ulay 1996: 76).

SDP, Türk siyasetine yenilik getirme iddiasıyla sahaya çıkmıştır. Türkiye'nin ancak Demokratik Sosyalizm ile kalkınabileceğini savunmuşlardır. TBMM'nin mevcut kadrosunun ülkenin sorunlarını çözemeyeceğini, CHP ve AP'nin Türkiye'de yolları eskimiş partiler olduğunu ileri sürmüşlerdir (Milliyet, 27 Eylül 1964, s.1, 7). Bilhassa bu konuda AP'ye karşı tavır alınmıştır. Ulay, Adana'da yaptığı bir konuşmada *AP'nin kuruluşunu kendisinin hazırladığını, liderliğini de namuslu bir askere verdiklerini ancak eğilimlerinin sosyal yönde olması gerekirken rahmetli kurucunun bugünkü zihniyet sahiplerinin çemberine girdiğini ve amacından uzaklaştırdıklarını söylemiştir* (Cumhuriyet 4 Ekim 1965, s.1). Ulay yaptığı bir diğer konuşmada: *"AP'nin sayın lideri Süleyman Demirel muhafazakâr olduğunu söylemiştir. Neyin muhafazasını istemiştir. Bazı çıkarıcı milyonerlerin muhafazasını mı? Bundan öncekilerin muhafazası ise şimdiden ilan edeyim ki gayrimeşrudur."* diyerek eleştiride bulunmuştur (Milliyet Gazetesi, 31 Ocak 1965, s.7).

SDP, işçi ve köylünün haklarını savunmuş ve onların yanında yer almayı vaat etmiştir. Örneğin Aralık 1964'te Ankara Otelinde çalışan işçiler tarafından grev başlatılmıştır. Greve katılanlar ve işveren tarafından getirilen işçiler arasında kavga çıkmıştır. Olaya müdahale eden polis, grevcileri dağıtmış, greve katılan beş işçiyi mukavemet gösterdikleri gerekçesiyle nezaret altına almıştır. Yaşanan bu olaylar üzerine Ulay, SDP Ankara İl İdare Kurulu üyelerini de yanına almış, Ankara Oteline giderek greve katılan işçilerle konuşmuştur. Ulay işçilere: *"Geçmiş olsun, meselenizle uğraşıp, davanızı halletmeye çalışacağım"* demiştir (Milliyet 6 Aralık 1964, s.1, 7). Ayrıca Ulay görüşmenin ardından yaptığı açıklamada özetle şunları söylemiştir:

"Günlerdir vatandaşların dikkatini çeken Ankara Oteli grevinde, kamu vicdanını ve insanlık onurunu rencide eden olay ve manzaralar yaşanıyor. Bu sendikacılara cahil demek mümkün değil. Her biri, uyanık, yasa ve yönetmeliklerin tamamen farkında olan ve bunlara itaat eden kişilerdir. Fakat bu kişiler, uygunsuz tutumlara ve insan onuruna saygı duymayan

Sıtkı Ulay'ın Sosyal Demokrat Partisi

muamelelere maruz kalıyorlar. Buna göz yummuyoruz. Saati 25-30 kuruş gibi cüzi bir miktar talep ediyorlar ve çevredeki diğer şantiyelerde çalışanlardan örnekler veriyorlar. Aradıkları hakların, itirazlarının ve şikâyetlerinin mahkemeler silsilesinde sonuca varmadan, işçilerin yaka paça sürüklenmeleri, kötü bir alışkanlığın etkisi ile cop kullanılmasını hoş bulmadım. Bu nedenle konuyu ilgililere, hatta büyüklerimize haber vereceğim ve konuyu TBMM'ye aksettireceğim." (Milliyet 7 Aralık 1964, s.1, 7).

Yaptığı bu açıklamanın ardından 22 Aralık 1964 tarihinde Ulay senatoda, işçilerin polis tarafından sert müdahaleler neticesinde otomobillere bindirildiğini, itilip kaldırırda yuvarlandığını, işçilere, işverene karşı Anayasa ile verilmiş grev haklarının engellendiğini gözlemlediğini bildiren bir konuşma yapmış ve sonrasında Çalışma Bakanının sözlü olarak cevaplandırmasını istediği sorular yöneltmiştir ve şu şekildedir:

"a) Bu işçilerin Devletçe yönetilen ve fikir işçilerinin emeği ile kurulan Emekli Sandığından saat başına teklif ettikleri zammın miktarı nedir? b) Ankara'da ve civar inşaatta çalışan işçilerin patronlardan aldıkları ücret ile mukayesesi nasıldır ve yapılmış mıdır? c) Bu işçiler bu isteklerini ne kadar zaman evvel işverene bildirmişlerdir? d) Bir hakem kurulu tâyin edilmiş ise bu kurulun kararı nedir? Emekli Sandığı bu karara uymakta mıdır? e) Greve mâni olunmak istendiğine göre bu grevin kanunsuz olduğu hangi merciler ve mahkemelerce kesin hükme bağlanmıştır? "

Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, polisin işçilere karşı sergilediği tutumla ilgili bakanlığa resmi bir bilgilendirme yapılmadığını, bu konuda bilgi sahibi olmadığını ve kendisine yöneltilen soruları bu yönden değerlendirildiğinde bakanlığının cevaplandıramayacağını belirtmiştir. Ecevit'e göre bazı durumlarda sendikalı işçiler hukuka aykırı durumları adli mercilere bildirmekle yetinmeyerek fiili müdahalelerde bulunmaktadır. Buna karşılık polis ister istemez işe karışmakta fakat Türkiye'deki polisler bu tür toplulukları yasalar çerçevesinde tutmak için izlenecek usuller konusunda gerektiği gibi eğitilmediğinden istenmeyen olaylar yaşanmaktadır. Hükümet bu gibi durumlar karşısında toplum polisi kurma zorunluluğu hissetmiş ve İçişleri Bakanlığı bir yasa tasarısı hazırlayarak meclise göndermiştir. Ecevit, bakanlığını ilgilendiren kısımla ilgili ise sendika tarafından işçiler için zorunlu tutulan zammın 30 kuruş olduğunu, söz konusu işyerindeki çoğu işçiye asgari ücret ödendiğini, işçilerin 25 Ocak 1964'te işverene taleplerini ilettiklerini, işçilerle işveren arasındaki görüşmelerin 11 Ağustos 1964'e kadar devam ettiğini ancak bir anlaşmazlık nedeniyle görüşmelerin bozulduğunu, ardından bir uzlaşma kurulunun oluşturulduğunu, 25 Eylül 1964'te uyuşmazlık konusunun uzlaşma kuruluna havale edildiğini ve 2 Ekim 1964'te kurulun saat başına 30 kuruş zam yapılmasına karar verdiğini ancak işverenin bu karara uymadığını ve polisin müdahalesinin eleştirildiği gibi grevi engellemek amacıyla yapılmadığını anlatmıştır. 24 Ekim 1964 tarihinde Cumhuriyet Savcılığının yaptığı incelemede de grevin yasal olmadığı sonucuna varıldığını, bu karara sendikanın itiraz ettiğini ve

Yargıtay'da yapılan incelemede de grevin yasadışı olduğuna dair karar verildiğini söylemiştir. Ancak sonuç olarak işverenin işçilerin teklifini kabul ettiğini ve işyerinde çalışmalara yeniden başladığını ifade etmiştir (CSTD 22 Aralık 1964: 26-28).

Ecevit'in yaptığı bu konuşmanın üzerine Ulay söz almıştır. Anayasada bu tür grev ve lokavt hakları kabul edildiği için, mevcut grevlere karşı kolluk güçlerinin, özellikle medeni ülkeler düzeyinde, hukuka uygun olarak gereğini yapması beklenmektedir. Grev hakkı kabul edildikten sonra amaç, insanları greve göndermek ve sık sık grev yapmak değil, işvereni ve onun altındaki çalışanları baba-oğul ilişkilerine sevk edebilmektir. Fakat grevler olmasın diye bazı kuruluşlar çok önceden ilgili makamlara başvurmakta ama nedense haklarının incelenmesinde bazı gecikmeler olduğu için işçiler Anayasa'nın kendilerine verdiği hakkı kullanmak zorunda kalmakta ve grev yapmaya çalışmaktadırlar. Bu olayın kapandığını ancak çeşitli özel ve kamu kuruluşlarındaki işçilerin haklarını aramak amacıyla sürekli başvuruda bulunduğunu ve benzer grevlerin olmaması için işçi haklarının hızla verilmesi gerektiğini talep etmiştir. (CSTD, 22 Aralık 1964, s.28).

Ulay, köylünün ve dar gelirli vatandaşın da haklarını her fırsatta savunmaya çalışmıştır. Senatoda 15 Haziran 1965 tarihinde yaptığı konuşmada özetle şunları söylemiştir: Ülkeyi ve vatandaşları tehdit eden en önemli konu geçim zorluğu ve artan hayat pahalılığıdır. Yıllarca serbest rekabet, serbest ticaret, arz ve talep denildi. Ancak ne yazık ki dar gelirli vatandaşların en azından karınlarını doyurmasına kesin bir çözüm bulunamadı ve zamlar durdurulamadı. Zeytinin kilosu birdenbire 7-8 liraya, köylüden 50 kuruşa alınan sütle yapılan peynirin kilosu 7-8 liraya, pirincin kilosu 6-7 liraya, milli gıda olan fasulyenin kilosu 3-4 liraya satılır olmuştur. Şu ana kadar ihtiyaç maddelerinin en ucuzu olan soğan, büyük şehirlerde 1 liraya doğru gidiyor. Kırmızı et ve tavuğa gelen zamlardan, ucuz olmasın diye denize atılan balıklardan hiç bahsetmiyorum. Maaş ve ücret artışlarına ayak uydurmanın mümkün olmayacağı ve bu kısır döngünün sona ermeyeceği, geçmişin acı tecrübeleriyle sabitlenmiştir. İktisat hocaları, piyasa düzenleme kuruluşları, belediye denetimleri, ticaret odaları nerede? Öncelikli olarak geçim ve hayatın ucuzlaması konusunda senatoda genel bir görüşme açılmalı ve durum detaylıca tartışılmalıdır. Vatandaşların bu ciddi sorunlarına çözüm bulunmalıdır (CSTD, 15 Haziran 1965, s.557-558). Ulay bu ifadeleriyle her şeyden önce halkın refaha ermesi için çalışmalar yapılması gerektiğini gündeme getirmiştir.

Bu konuşmadan üç gün sonra 18 Haziran 1965 tarihinde Ulay, dar gelirli vatandaşın artan hayat pahalılığı karşısında çekmekte olduğu ıstıraba çare aranmasına dair Ticaret Bakanı tarafından yazılı olarak cevaplandırılmasını istediği bazı sorular yöneltmiştir. 22 Ekim 1965'te Ticaret Bakanı Macit Zeren bu soruları geç de olsa yanıtlayabilmiştir. Sorulan sorular ve Bakanın verdiği cevaplar şöyledir:

Soru 1: "Dar gelirli vatandaşın artan hayat pahalılığı karşısında çekmekte olduğu ıstıraba çare aranması ve tedbirler alınması yolunda Senatamızda bir genel görüşme açılmasını teklif etmiş ve geçim

Sıtkı Ulay'ın Sosyal Demokrat Partisi

derdinin seçimlerden önceye alınmasını rica etmişim." Cevap: Doğrudan bakanlığı ilgilendirmedikten bu soru cevaplandırılmamıştır.

Soru 2. *"Sayın Ticaret Bakanlığımızca kontrolsüz kalan piyasada zeytin ve peynirin dahi 8 liraya keyfi ve kasti olarak satılmakta olduğu bugün de istihali yapan ilk ellerden ucuza temin edilip de % 100'ü aşan bir kârla satılan zaruri iaşe maddelerinin ucuzlatılması ve gerekli tanzim satışları yapılması yolunda bir hazırlık ve çalışma düşünülmekte midir?"* Özetle cevap: Piyasadaki fiyatlara doğrudan müdahale etmeme konusu, 16 Eylül 1960'ta Milli Koruma Kanununun yürürlükten kaldırılmasından bu yana ilke olarak benimsenmiş ve daha sonra Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında bu ilkeye yer verilmiştir. Bakanlığımız piyasadaki fiyat hareketlerini yakından takip etmekte ve fiyat artışlarının malın kıtlığından kaynaklandığının tespiti halinde o malın tedarikini veya ikamesini sağlayarak boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. Öte yandan ihtiyaç halinde başta Ankara ve İstanbul olmak üzere Et ve Balık Kurumu, Toprak Mahsulleri Ofisi, ve Tarım Satış Kooperatifleri birlikleri aracılığıyla da piyasa düzenlemesine yönelik çözümler aranmaktadır. Gima ve Migros şirketlerinin yardımıyla halka temel gıda sağlanmaktadır.

Soru 3. *"Özel teşebbüsü sevmenin bir fazilet olduğu beyan buyurulduğuna göre vatandaşın iliğini sömüren sahtekârlar ve aşırı kazanç sevdalılarının da takip ve cezalandırılmaları için Hükümete teklifleriniz olmuş mudur?"* Özetle cevap: Sahtekârlık ve gıda tağşişi ile ilgili zararlı faaliyetler belediyeler tarafından 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve Gıda Maddeleri Tüzüğü uyarınca izlenmektedir. Bakanlığımızca sürekli takip edilen piyasada spekülâtif fiyat artışı olan bir gıda maddesine rastlanmamıştır. Sahtekârlık esasen bir suçtur ve mevcut ceza kanunlarının kapsamına girmektedir. Bildiğiniz ve tanıdığınız sahtekârların isimlerinin Cumhuriyet savcılarına bildirilmesini rica ederim.

Soru 4. *"Bu sene zeytin, kuru fasulye, nohut vs. gibi gıda maddeleri ile meyvelerin asıl istihali yapanlardan aracılarda hangi fiyatlara alınıp perakende piyasada kaç satıldıklarının bir açıklaması yapılabilir mi?"* Özetle cevap: Zeytin, kuru fasulye, nohut ve meyvelerin toptan ve perakende fiyatları diğer tüm tarım ürünlerinde olduğu gibi üretim miktarına, geçen yılki stok durumuna ve genel fiyatın izlediği seyre bağlı olarak yıldan yıla değişmektedir. Öte yandan, ülkemizin çeşitli üretim bölgelerinde toprak özellikleri, iklim ve su koşulları dikkate alınarak hangi ürünün, hangi ekim, dikim ve bakım koşullarında, hangi seviyelerde fiyatlandırılacağı tespit ve tayin edilememiştir. İlgili taraflara duyurulmadığı için üretici, yıllar içinde edindiği pratik bilgi doğrultusunda hareket eder. Çoğu kez kendisine o yılki mahsulün en yüksek fiyatını getireni ekmeği veya yetiştirmeyi tercih eder. Bu durum, çeşitli malzemelerin üretim miktarlarında ve bu malların fiyatlarında yıldan yıla büyük farklılıklar yaratmaktadır. Diğer taraftan; bazen üreticinin satış fiyatı ile tüketicinin alış fiyatı karşılaştırıldığında aradaki büyük farktan dolayı aracılarda ilk bakışta çok fazla kar ettiği yargısına varılır ki öyle değildir. Çünkü üreticiden alınan mal; çoğu kez ticari mal alım satımında, o anki ticaret tarzına ve alıcı ile satıcının maddi imkânlarına bağlı olarak birden fazla aracı geçmektedir. Özellikle yaş meyve

ve sebze satışlarında israf hesabı yapılmadığı için, üreticinin satış fiyatı ile tüketicinin ödediği fiyat arasındaki fark tamamen aracılardan elinde kalmaktadır. Aracıların fiyat artışına yol açmaması veya aracılardan tasfiye edilmesi için üreticiyi özelden örgütlemek gerekmektedir ve Bakanlık bu konuya çok önem vermektedir (CSTD 22 Ekim 1965, s.647-648).

SDP Genel Başkanı Sıtkı Ulay, belki de emekli asker olduğu için, Milli Savunma konusunda da hassasiyet göstermiştir. Özellikle Kıbrıs sorunuyla yakından ilgilenmiştir. Fırsat buldukça Kıbrıs konusunu gündeme taşımış ve bu konuda tavsiye verici açıklamalarda bulunmuştur. Bu konuda 16 Mart 1965 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'nda özetle şunları söylemiştir: Hükümetin Kıbrıs konusunda olabilecek en kötü senaryolara hazırlıklı olması gerekmektedir. Kıbrıs sorununda, modası geçmiş diplomatik tarz terk edilmelidir. Geri dönüş imkânı bırakmayacak şekilde, açık ve kesin bir tavır sergilenmelidir. Kıbrıs'ın Yunanistan tarafından işgali ve oradaki Türk halkına yönelik bir katliam yapması durumunda, bu Türk topraklarına yapılmış bir saldırı olarak değerlendirilmelidir. Yunanistan ile diplomatik ilişkiler derhal kesilmeli ve savaş başlatılacağı, tüm açıklık ve kesinlikle ilgililere bildirilmelidir. Kıbrıs'a Türk çıkarmasını önleyenler, diğer yandan Yunanistan'ın adaya resmi olarak bir tümen askeri güç göndermesine izin verenler, bu savaşın neye mal olacağını kendileri hesap etmeli ve sorumluluğu kendileri üstlenmelidir. Çıkacak savaşın hedefi sadece Kıbrıs olmamalıdır. Anadolu'nun doğal bir uzantısı olan bazı küçük adalardan işe başlanmalıdır. Bu sayede Yunanistan'ın yüzyıllardır derdi olan Patrikhane ve Trakya sınırı ile çeşitli sorunlar tek taşla çözülecektir. Aynı zamanda yeni bütçenin hazırlanması aşamasında her ihtimale karşı kısmi seferberlik ile ilkbahar manevraları için hiç olmazsa 1 milyar liralık ek ödenek daha ilave edilmesi varlığımız ve geleceğimiz için elzemdir (CSTD 16 Mart 1965, s.39-40). Sert bir üslupla yaptığı konuşmasından birkaç gün sonra 1965 yılının Mart ayında yapılan SDP'nin ilk genel kongresinde Sıtkı Ulay: *"Biz bugün Yunanistan'da Papandreou, Grivas ve Makarios'tan müteşekkil bir balkan çetesinin icraya sanat ettiklerine inanıyoruz ve bu çeteyle bir masaya oturup konuşmayı da tasvip etmiyoruz bunu reddediyoruz."* (Cumhuriyet, 22 Mart 1965, s.1) diyerek sorunun diplomatik yollarla çözümüne karşı çıkmıştır.

Sıtkı Ulay, 22 Nisan 1965'te Senato'da Kıbrıs konusunda yaptığı açıklamaları daha da sertleştirmiştir. Özellikle Türkiye'de seçim çalışmalarının başladığı Temmuz ve Ağustos aylarının Yunanistan tarafından Türkleri yok etmek için özel olarak seçildiğini iddia etmiştir. Hükümete yardımcı olmak için şu tekliflerde bulunmuştur: Yunanistan ile her türlü ticari ve ekonomik ilişki kesilmelidir. Yunan vatandaşları derhal, Patrikhane ise 24 saat içinde Türkiye'den sınır dışı edilmelidir. Gökçeada ve Bozcaada'nın fesat kurumları yok edilmelidir. Ege'deki adaların dengesini yeniden düzenlemek için İtalya ve İngiltere ile vakit kaybetmeden görüşülmelidir. Yunanistan ile tüm ekonomik ve ticari ilişkiler kesilmelidir ancak gerektiğinde masaya oturup konuşma imkânı sağlamak için şimdilik siyasi ilişkiler devam etmelidir. NATO ve müttefiklerle ilişkiler baki kalmak şartıyla, yaşanan acı tecrübelerden ders çıkararak, tamamen yerli malzeme ve silahlardan oluşan 3. Orduya ek olarak 4. Ordu kurulmalıdır.

Sıtkı Ulay'ın Sosyal Demokrat Partisi

Askeri fabrikalar 24 saatlik vardiyalarla seferber edilmeli, gerekli yerli silah, araç ve cephane sağlanmalı, sefer stokları ikmal edilmelidir. Genel bir savaş durumuna karşı akaryakıt stoklarının ikmali için bazı tasarruf önlemleri alınmalıdır. Türk dış politikası her zaman "Yurtta sulh cihanda sulh" ilkesine bağlı olsa da jeopolitik konum gereği bugün ve yarın güçlü bir silahlı kuvvetlere sahip olmak şarttır (CSTD 21 Nisan 1965, s.782-783; Milliyet 22 Nisan 1965, s.1) Ulay, Kıbrıs konusunda belirtilen bu tedbirlerin alınması durumunda başarılı olunacağını, bunların hayata geçirilebilmesi içinde dış politikanın daha aktif uygulanması ve iç politikanın da Türkiye'nin bünyesine uygun ve sağlam hale getirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ne zaman bir kalkınma yoluna girilmişse Türkiye'nin mutlaka başına bir çorap örülmeye çalışıldığını ileri sürmüştür. (Bozkurt, 22 Nisan 1965, s.1).

7 Mayıs 1965'te Senato'da, Milli Savunma Bakanlığı bütçesi hakkında konuşan Sıtkı Ulay, Deniz ve Hava Kuvvetlerine takviye yapılmasının faydalı olacağını belirtmiştir. 3. Dünya Savaşı'nın füzelerle başlayacağını, bu nedenle de Türkiye'nin kendi füzelerini hazırlıyor olması gerektiğini söylemiştir. İsrail ve diğer yakın Arap ülkelerinde, yerli füze yapılmaya başlanmasını örnek göstermiştir. Türk düşmanlarının adalara füze yerleştirmesi halinde Anadolu'daki birçok askeri üsse zarar verme tehlikesinden bahsetmiştir. Bazılarının iddia ettiği gibi her şeyin bitmediğini, geleceğe yönelik bazı fikirlerin vaktinde başladığında başarılı olacağını savunmuştur. Araştırma ve geliştirme kurullarının çalışması halinde, Türk çocuklarından çok değerli mucitlerin çıkabileceğini öngören açıklamalarda bulunmuştur. Milli Savunma ile ilgili konuşmalarının ardından farklı konulara da değinmiştir. Okul ders kitaplarında eğitim alanında eksik makalelerin olduğunu, bu nedenle de öğrencilerin milli duygularının eksik şekillendiğini öne sürmüştür. Kıbrıs'ta, küçük adalarda, Gökçeada ve Bozcaada'da hatta İstanbul'da karşıtların Megali İdea fikirlerini hayata geçirmek için çalışmalar yaptığını hatırlatmış ve milli duygulardan uzaklaşarak büyüyen gençlerin gelecek felaketler karşısında cahil ve umursamaz bir hal alacağını savunmuştur. Milli Savunma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Milli Güvenlik Kurulu'nun işbirliği yaparak milliyetçi bir zihniyet oluşturmalarını önermiştir (CSTD 07 Mayıs 1965, s.200-201).

3. Sosyal Demokrat Parti'nin CHP'ye Katılması

27 Mayıs darbesinin ardından CHP, Milli Birlik Komitesi'nin yaklaşık bir buçuk yıl süren görev süresinin ardından iktidara gelmiştir. Ancak iktidarda kaldığı 1965 yılına kadar farklı eğilimlere cevap verememesi parti yönetiminin kendisini sorgulamasına neden olmuştur. Özellikle gençlerin yoğun ilgi gösterdiği Türkiye İşçi Partisi'ne (TİP) artan katılım ve parti yönetiminde kat ettikleri mesafe, CHP'nin dinamik kadrosunu kaybetme tehlikesini ortaya çıkarmıştır. Tam olarak olmasa da TİP, bazı kesimler tarafından CHP'ye alternatif olarak sunulmaya başlamıştır. TİP'in durdurulamaz yükselişinden endişe duyan CHP yönetimi, mevcut konumunu gözden geçirme kararı almıştır. 1965 genel seçimleri öncesinde CHP kendisine yeni bir siyasi alan açmak için çalışmalara başlamış ve mevcut siyasi

konumunu güncelleme sürecine girmiştir. Bu sürece CHP tarafından “Ortanın Solu” adı verilmiştir. “Ortanın Solu” fikri, esasen CHP'nin o dönemde ülkenin ihtiyaçları dahilinde oluşturmaya çalıştığı siyasi çözümün adıdır. Bu bakımdan kendine ait yerli bir dili vardır, öte yandan oluşturulmaya çalışılan bu yerli dilin tüm dünyayı etkilemeye devam eden evrensel bir karşılığı olduğunu da belirtmek gerekir. Yani ortanın solu, evrensel bir ideolojinin doğrudan Türkiye'ye uyarlanması olarak görülmemelidir. Ancak söylemler ve ortaya çıkış şartları açısından değerlendirildiğinde birçok yakınlığın kurulduğu da bir gerçektir. “Ortanın Solu”, Türkiye'de sosyal demokrasi kavramının gelişmesi ve yaygınlaşmasında önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Bu durum Ortanın Solu kavramı ile sosyal demokrasi kavramının yakınlığı ile ilgilidir. Sosyal demokrasinin bu dönemdeki yükselişi ve siyasal konumu birçok açıdan CHP'nin geçirdiği dönüşümle benzerlikler göstermektedir (Atağenç 2019: 481, 484). Özellikle CHP'de eski usul partilere oy veren seçmenin yorulduğu ve ülkenin ekonomik ve sosyal sorunlarına yeni cevaplar aranması gerektiği fark edilmiştir. Bu nedenle CHP kendini toplumsal reformlar ortamında konumlandırmaya çalışmıştır. İnönü, CHP'nin ortanın solunda olduğunu bizzat belirtmiştir. Partinin seçim stratejisinde, toprak ve vergi reformları, planlı ekonomik kalkınma ve madenlerin kamulaştırılmasına yer verilmiştir (Milliyet, 17 Haziran 1966, s.2)

CHP'nin girdiği bu değişim sürecinde SDP'de büyük bir mali sorun başlamıştır. Gittikleri il ve ilçelerde, parayı ver bina tutalım, levhanızı asalım partinize katılalım, diyenlerin bu beklentileri karşılanamamıştır. Bu durum teşkilatlanma açısından yetersiz kalmasına neden olmuştur. Ülke geneline yayılamamasının yanı sıra işçi sınıfının da ilgisini çekememiştir. (Ahmad ve Ahmad 1976: 280; Ulay 1996: 76). Ulay'a bir basın toplantısında “partinizin kaç ilde teşkilatı var?” diye sorulan soruya “sekiz il” cevabını vermiştir. Kayıtlı üye sayısı sorulduğunda ise “öteki illeri şimdi pek hatırlamayacağım ancak Ankara'da 25, İstanbul'da 42 üyemiz var” demiştir (Milliyet, 6 Eylül 1965, s.3). Öte yandan ilçelere yayılmakta zorlandıklarını ifade etmiştir (Salep 2020: 493). Bunun üzerine ittifak arayışları içerisine girilmiştir. Önce TİP'e iş birliği teklif edilmiş, ancak bu teklife yanıt bile verilmemiştir. Bundan dolayı Tiritöğlü, TİP'i ve solcu aydınları eleştirerek; TİP'in art niyetli olduğunu, memlekette sol cereyanların var olduğunu, bunların içerisinde idealist arkadaşların da bulunduğunu ancak bunların hayattan ilgisini kestiğini ve sabahtan akşama kadar konuşup durduklarını söylemiştir (Cumhuriyet, 22 Mart 1965, s.1).

1965 genel seçimlerine katılma şartlarını sağlayamayan SDP, buna karşılık etki alanını genişletmek istemiştir. Parti Danışma Kurulu'nda yapılan oylamada 16'ya karşı 6 oyla CHP'nin desteklenmesine karar verilmiştir. Bu konuda Genel Başkan Sıtkı Ulay: “CHP'nin sağ eline değil, sol eline elimizi uzattık” demiştir. (Milliyet 5 Eylül 1965, s.3) Parti Danışma Kurulu kararlarının yer aldığı metinler basına dağıtılmıştır. Burada “partimizin hedeflerine ve programına en yakın ilkeleri benimseyen CHP'nin bu seçimlerde desteklenmesine Yüksek Danışma Kurulunca karar verilmiştir.” ifadesine yer verilmiştir (Milliyet 6 Eylül 1965, s.3) Ancak parti

içinden CHP'yi destekleme kararına karşı çıkan ve eleştiren bir grup ortaya çıkmıştır. SDP İstanbul İl Başkanı İskender Erç başta olmak üzere 6 il idare üyesi ve 7 ilçe başkanı istifa ederek TİP'e geçmiştir (Kurtuluş 17 Eylül 1965, s.2). SDP'den istifa etmeden önce bir basın toplantısı yapan İl Başkanı İskender Erç, Yüksek Danışma Kurulu'nun CHP'yi destekleme kararını "siyasi ihanet" olarak vasıflandırmış ve "Toplumcu ve emekten yana bir parti olmamız dolayısıyla TİP'i desteklememiz gerekirdi. Parti yöneticilerinin aldıkları bu karar, Toplumcu ve emekten yana olmadıklarını gösterir." açıklamasını yapmıştır (Cumhuriyet, 11 Eylül 1965, s.1). TİP Genel Başkanı Ali Aybar ise: "Arkadaşlarımızın TİP'e geçmeleri emekten ve çalışmadan yana olan TİP'in gittikçe geliştiğini gösteriyor. TİP halkın uyanışı ile paralel olarak gelişmektedir." ifadelerini kullanmıştır (Kurtuluş 17 Eylül 1965, s.2).

Bu süreçte SDP'nin CHP'ye katılması gündeme gelmiştir. İnönü, Ulay'la karşılaştıkları bir yerde SDP'yi sormuş ve kendisini görüşmeye davet etmiştir. Birkaç gün sonra Ulay ile İnönü, Pembe Köşk'te bir görüşme gerçekleştirmiştir. İnönü görüşmede: "Ortanın Solu beyanını nasıl buldunuz? Ortanın Solu ne demektir?" diye sormuş, Ulay: "Sosyal demokrasi demektir." diye cevap vermiştir. Bunun üzerine İnönü "O halde..." diyerek arkasını getirmediğini bir karşılık vermiştir (Milliyet 12 Aralık 1965, s.1; Ulay 1996: 76). CHP'nin Ortanın Solu programı SDP yönetimi tarafından beğenilirken, özellikle CHP'nin tarım reformunu hayata geçirme çabaları takdirle karşılanmıştır (Akis Dergisi, 18 Aralık 1965, s.11).

Görüşmenin ardından Sıtkı Ulay ve Turhan Feyzioğlu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğrencilerinin katıldığı, ortanın solu ve sosyal demokrasi hakkında bir seminer düzenlemiştir (Ulay 1996: 77). Aynı süreçte parti toplantılarında CHP ile yapılan görüşmeler ve birleşme konusunda düşünceler sürekli gündeme gelmeye başlamıştır. Çünkü SDP'nin içinde bulunduğu mali kriz her geçen gün daha da derinleşmiştir. Nitekim Ulay, bu dönemle ilgili olarak anılarında Celal Bayar'ın Demokrat Parti ileri gelenlerine "partiyi zengin edin" sözünü boşuna kullanmadığını ve kendisine hak verdiğini yazmıştır (Ulay 1996: 77).

Bu gelişmelerin ardından Ulay ve İnönü arasında bir görüşme daha olmuştur. Sonrasında 11 Aralık 1965 tarihinde SDP genel kurul toplantısı yapılmıştır. Burada SDP'nin feshedilerek tüm teşkilatı ile CHP'ye katılmasına karar verilmiştir. SDP başkanlık divanı tarafından yayınlanan bildiri ile alınan karar kamuoyuna duyurulmuştur (Milliyet 14 Aralık 1965, s.3; MMTD 12 Mayıs 1972, s.632). Mevcudiyeti süresince hiçbir genel seçime katılmamış ve bu nedenle de TBMM'de temsil edilmemiş olan SDP alınan bu kararla kapatılmıştır (Kaynar 2007: 142).

SDP'nin kuruluşunda öne çıkan Sıtkı Ulay ve Alaattin Tiritioğlu, CHP'de siyasete devam etmiştir (Kaynar 2007: 142). Ancak Tiritioğlu, bu parti değişikliğinden beklediği sonucu alamamış ve birkaç yıl sonra da hayatını kaybetmiştir (Sarısır, 2009: 664). Ulay ise bir süre CHP'de siyasi hayatını sürdürmüş ve aktif olarak Adalet Partisi'ne (AP) karşı bir muhalefet sergilemiştir. Hatta bu nedenle AP Milletvekilleri tarafından dövülmüştür. 6 Mayıs 1966

tarihindeki meclis birleşimini askeri erkân locasından izlerken AP milletvekilleri ve Ulay arasında bir tartışma yaşanmıştır. Oturumun bitmesinin ardından Ulay bir ara aşağıya doğru eğilmiş ve bu sırada AP'li milletvekilleri *"ne haykırıyorsun ulan"* diye bağırmıştır. Bu sırada AP Milletvekili Burhan Bozdoğan da *"Niye Sırıyorsun"* demiştir. Bunun üzerine Ulay, AP'lilere ağır bir söz sarf etmiştir. AP'lilere göre Ulay kendilerine nedensiz yere küfretmiştir. Daha sonra meclis holünde AP milletvekilleri ve Ulay karşılaşmıştır. AP'liler küfür ederek, Ulay'ı dövmüştür. Dövme olayını AP milletvekilleri Hamit Fendoğlu, Süleyman Ünlü, Abdülhalim Aras, Şevki Yücel, İbrahim Aytaç ve Ekrem Dikmen gerçekleştirmiştir. Ulay buradan meclisin büyük salonuna inmek için merdivenlere gitmiş burada da AP milletvekili Süleyman Ünlü tarafından tokatlanmış ve yumruklanmıştır. İlk saldırıyı yapan Hamit Fendoğlu, gazetecilere görünmeden meclisten kaçırılmıştır. Yumruklama sırasında Ulay'ı Tabii Senatör Rafet Aksoy korumaya ve kurtarmaya çalışmış ve AP'liler için *"Memleketi batırdılar"* diye bağırmıştır. Bazı AP'liler de *"Ohh oldu. Dersini verdik"* şeklinde konuşmuştur. Olayın ardından Ulay'ı arkadaşları giriş kapısının karşısındaki salona indirmiştir. Ulay'ın halini gören CHP'liler küme halinde AP grubu koridoru başında toplanan AP'lilere bağirmaya başlamıştır. CHP'li Mehmet Yüceler AP'lilere hitaben *"Erkekseniz gelin teke tek dövüşelim"* diye bağirmaya başlamıştır. Hasan Tahsin Uzun ise *"Atatürk'e sövenler aranızda, gericiler aranızda, ne biçim partisiniz"* diye bağirmiştir (Cumhuriyet 7 Mayıs 1966, s.1) Mecliste Ulay'ı ağır şekilde döven bazı milletvekilleri Ankara'dan ayrılmıştır. Hamit Fendoğlu'nun Bolu'ya, Süleyman Ünlü'nün ise gece yarısı araç kiralarak seçim bölgesi olan Gaziantep'e gittiği iddia edilmiştir. Dayak olayına karışan diğer milletvekillerinin nereye gittikleri tam olarak belirlenememiştir. Ulay, bazı saldırganların kulağını bile ısırdığını söylemiş ve *"ihtilalci kurşunsuz öldürülemez. Benim suçum, vicdanlı insan olarak ihtilalde elime düşenleri linç edilmeye bırakmamış olmamdır"* demiştir. İnönü ve TMTF heyeti Ulay'ı ziyaret etmiştir. Ziyaretin ardından Ulay: *"İntikam hürsü ile yalnız bulunduğum locaya, tebessümü vesile sayıp, aşağıdan küfürler edip saldırıya geçen düşük, bir devrin uşakları, öldürmek kastıyla üzerime saldırdılar."* demiştir (Cumhuriyet, 8 Mayıs 1966, s.1). Ulay'ı dövenler ifade vermemiş ve bunun üzerine Ulay tarafından AP Genel Başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel'e bir mektup göndermiştir. Mektupta şunları yazmıştır:

"Kasıtlı ve tertipli olayı iki taraflı dinlemek lüzumunu duymamanız ve tahkikat sonucunu beklememeniz suretiyle hakkımdaki beyanınız sizi hilaf-ı hakikat beyanda bulunan bir başbakan durumuna sürüklemiştir. Dinleyici locasında yalnız başına oturan bir insanın durup dururken milletvekillerine küfretmesi için bir deli olması gerekeceğini düşünmüş olmanızı beklerdim." (Cumhuriyet, 11 Mayıs 1966, s.1).

Hamit Fendoğlu Elazığ'ın Maden ilçesinde yaptığı bir mitingde *"Sıtkı Ulay'ın işini becerdim, sıra şimdi Turhan Feyzioğlu'nda"* diye bağirmiştir (Cumhuriyet, 31 Mayıs 1966, s.1). AP'nin bu dönemde iktidar partisi olmasından dolayı dayak olayı bir süre sonra unutulmuştur. Ancak AP, Ulay'a karşı eylemlerde bulunmaya devam etmiştir.

Sıtkı Ulay'ın Sosyal Demokrat Partisi

Ulay'ın senatörlük görevini sürdürdüğü bu dönemde, Anayasa ve Adalet Komisyonu Ulay'ın durumunu incelemiş ve Anayasanın 70-73. ve geçici 10. maddesine göre senatörlüğünün düştüğüne karar vermiştir. Ulay hakkındaki kesin karar ise senato genel kuruluna bırakılmıştır. (Cumhuriyet 17 Kasım 1966, s.1). Bunun üzerine Ulay: *“Cumhuriyet Senatosunun yurt sorunları ile meşgul olması icap eden bir devrede kendi senatörlüğünün düşüp düşmemesinin tartışma konusu yapılmasını yurt yararına aykırı gördüğünü”* ileri sürerek senatörlükten istifa etmiştir. Cumhuriyet Senatosu'na gönderdiği istifa dilekçesinde özet olarak şöyle yazmıştır.

“Bir siyasi partiye girdiğimi 26 Ocak 1962 tarihinde yazı ile Senato başkanlığına bildirmiş, hakkımda anayasanın 70. Maddesinin uygulanmasını istemişim. Vaki müracaatım üzerine Senato Başkanlık Divanının senatörlüğümün 6 yıl devam edeceğine dair 27 Mart 1964 gün ve 21 sayılı kararı tarafıma şifahi tebliğ edilmiş olduğundan yasama görevimi bugüne kadar devam ettim. Hangi sebebe müstenit olursa olsun Başkanlık Divanı kararının bir tartışmaya vesile olmasına ve bir tek şahsım pek kısa kalan yasama görevi için Yüksek Senatonun kıymetli gün ve saatlerinin harcanmasına gönül ve vicdanım razı olmadığından Cumhuriyet Senatosu üyeliğinden istifa ediyorum (Cumhuriyet, 11 Aralık 1966, s.1).

Konuyla ilgili olarak Ulay hatıratında, Anayasaya göre bir partiye intisap eden milli birlikçilerin senatörlük hakkının bir devre sonra sona erdiğini, devre sonuna doğru Senato başkanına durumunu sorduğunu ve Başkanında *“şimdi boş ver zamanı gelince konuşuruz”* dediğini yazmıştır. Bu durumu bilen ve dikkatle izleyen bazı AP Milletvekilleri durumu Senato başkanlığına aktarmıştır (Ulay 1996: 77-78). Senatörlükten istifa ettikten sonra Ulay, Senato Başkanlığına mal ve servetini belirten bir beyanname vermiştir. Bu mal ve servet beyanında yurt içinde ve dışında herhangi bir malının ve parasının olmadığını bildirmiştir. Olduğunu tespit edenlere bu malları noter huzurunda vereceğini açıklamıştır (Cumhuriyet, 12 Aralık 1966, s.1).

Bir süre CHP'de siyasete devam eden Ulay, 21 ve 22 Ekim 1967'de yapılan Birlik Partisi kongresinde bu partiye katılmıştır. Daha sonra Birlik Partisi'nin genel başkan yardımcısı olmuştur (Bingöl 2008: 87). Birlik Partisi'nin Ankara'da yapılan gizli yönetim kurulu toplantısında Genel Başkan Hüseyin Balan'la çatışmıştır (Cumhuriyet, 10 Eylül 1968, s.1) Çünkü Ulay, Birlik Partisi'nin genel başkanı olmak istemiş ancak bunun için kendisine gerekli destek verilmemiştir. Burada da umduğunu bulamayınca arkadaşlarıyla birlikte partiden istifa etmiştir. (Bingöl 2008: 87-88) Sonrasında Ulay, İstanbul'da *“Sosyal Birlik Partisi”* adıyla bir parti kurmak için temaslara başlamıştır (Cumhuriyet, 10 Eylül 1968, s.1) Ancak bu parti kurma girişimi başarısız olmuştur. 17 Ekim 1968'de CHP genel merkezinde düzenlenen törenle Ulay ve arkadaşları yeniden CHP'ye katılmıştır (Cumhuriyet 18 Ekim 1968, s.1).

Sonuç

SDP, 1964 yılında Sıtkı Ulay'ın önderliğinde kurulmuştur. Partinin kuruluşunda Alaattin Tiritöğlü'nun haricinde siyasi tecrübesi olmayan kişiler yer almıştır. Bu nedenle Ulay, Senato'da tabii üye olmasının da etkisiyle partide öne çıkan isim olmuştur. Ulay, SDP'nin muhalefet görevini tek başına yerine getirmiş ve büyük ölçüde Senato'da yaptığı konuşmalar sayesinde partinin görüşlerini kamuoyuna duyurabilmiştir. Senato'da ağırlıklı olarak Milli Savunma ve ekonomi üzerine konuşmalar yapmıştır. İşçinin ve köylünün yanında duran bir tutum sergilemiştir.

Geniş kesimlere ulaşabilmek gayesiyle parti teşkilatını genişletmek ve ön plana çıkarmak için gayret sarf edilmiştir. Ancak SDP özellikle olumsuz ekonomik koşullar ve parti kurucuları arasında etkili kişilerin olmaması nedeniyle Türkiye'de siyasi iktidara talip olacak kadar teşkilatlanmamıştır. Öte yandan teşkilatlanmada ki dinamizm eksikliği partinin toplumsal grup ve sınıflarla ilişki kurmasına engel olmuştur. Özellikle hedef kitlesi olarak belirlediği işçi ve köylülere ideolojisini aktarmamıştır. Sonrasında ittifak arayışına yönelmişler ancak bu konuda TİP'e yapılan teklif kabul görmemiştir. 1965 yılında mevcut siyasi konumunu güncelleme sürecine giren CHP, o dönemde ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda yeni fikirler ortaya atmıştır. Bu durum CHP ile SDP'nin yakınlaşmasına neden olmuş ve aynı dönemde İnönü ile Ulay arasında görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca artan mali sıkıntılarının da etkisiyle 1 Aralık 1965'te SDP, üyeleriyle birlikte CHP'ye katılmıştır.

Kitlesel destek elde edemeyen SDP hiçbir seçime katılamamıştır. Özellikle Türkiye'de sosyal demokrasi fikrinin karşılık bulduğu bir dönemde kurulmuş olmasına rağmen bu fırsat değerlendirilememiştir. Sonuç olarak SDP, beklentileri karşılayamasa da o döneme kadar "sosyal demokrat" kimliğini ortaya koyan ender partilerden biri olarak var olmaya çalışmıştır. Ancak var olma mücadelesinde başarısız olmuş ve Türk siyasi hayatında kısa bir süre kaldıktan sonra unutulmuş partiler arasında yerini almıştır.

Kaynakça

Ahmad, Feroz. ve Ahmad, Bedia Turgay. 1976. Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971), Ankara: Bilgi Yayınevi.

Akis Dergisi, 18 Aralık 1965.

Alinteri, 26 Kasım 1964.

Atagöç, İhsan Ömer. 2019. "Ortanın Solu" Düşüncesinde Kemalizm. Tarih Araştırmaları Dergisi, 38 (66): 479-499.

Avcı, Sibel. 1994. "Türkiye'de Sosyal Demokrat Partilerin Gelişimi ve Tabanı". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

BCA: Kurum: 30-11-1-0 Yer Bilgisi: 288-29-8

Bingöl, Bülent. 2008. Türk Siyasal Yaşamında Birlik Partisi-Türkiye Birlik Partisi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Bozkurt, 22 Nisan 1965.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 22 Aralık 1964

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 25 Şubat 1965.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 16 Mart 1965.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 6 Nisan 1965.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 21 Nisan 1965.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 07 Mayıs 1965.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 15 Haziran 1965.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 22 Ekim 1965.

Cumhuriyet, 9 Temmuz 1963.

Cumhuriyet, 30 Kasım 1963.

Cumhuriyet, 23 Eylül 1964.

Cumhuriyet, 23 Kasım 1964.

Cumhuriyet, 22 Mart 1965.

Cumhuriyet, 11 Eylül 1965.

Cumhuriyet, 4 Ekim 1965.

Cumhuriyet, 7 Mayıs 1966.

Cumhuriyet, 8 Mayıs 1966.

Cumhuriyet, 11 Mayıs 1966.

Cumhuriyet, 31 Mayıs 1966.

Cumhuriyeti 17 Kasım 1966.

Cumhuriyet, 11 Aralık 1966.

Cumhuriyet, 12 Aralık 1966.

Cumhuriyet, 10 Eylül 1968.

Cumhuriyet, 18 Ekim 1968.

Heywood, Andrew. 2013. Siyasi İdeolojiler. Ankara: Adres Yayınları.

Kaynar, Mete Kaan. 2007. Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri (1923-2006), Ankara: İmge Kitabevi.

Koç, Altuğ. 2014. CHP'de 'Ortanın Solu' Söylemi ve 1965 Seçimleri. İstanbul: Dezanj Yayınları.

Kurtuluş, 17 Eylül 1965.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 12 Mayıs 1972.

Milli Birlik Komitesi (MBK). <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-birlik-komitesi-mbk/?pdf=5330> (Erişim Tarihi: 05.02.2023)

Milli Yol, 2 Şubat 1962.

Milliyet, 28 Eylül 1961.

Milliyet, 23 Eylül 1964.

Milliyet, 27 Eylül 1964.

Milliyet, 6 Aralık 1964.

Milliyet, 7 Aralık 1964.

Milliyet, 31 Ocak 1965

Milliyet, 22 Nisan 1965.

Milliyet, 5 Eylül 1965.

Milliyet, 6 Eylül 1965.

Milliyet, 12 Aralık 1965.

Milliyet, 14 Aralık 1965.

Milliyet, 17 Haziran 1966.

İlgen, Ferhat. 2020. Türk Siyasal Hayatında Çok Partili Hayata Geçiş Süreci: İç ve Dış Siyasette Yaşanan Gelişmelerin Genel Değerlendirmesi. *Journal of Universal History Studies*, 3 (1), 126-147.

Salep, Mustafa. 2020. Türkiye’de Demokrasinin Sancılı Yılları 1960-1971, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Sarısr, Serdar. 2009. Milli Mücadele’den Türk Siyasal Hayatına; Alâettin Tiritoğlu (1903-1969), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 44, 649-671.

Sayılgan, Aclan. 2009. Türkiye’de Sol Hareketler, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Şahin, Ayşe. 2004. “Türkiye’de Sosyal Demokrasinin Kuramsal Sorunları”. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sencer, Muzaffer. 1971. Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri, İstanbul: Geçiş Yayınları.

Tunaya, Tarık Zafer. 1989. Türkiye’de Siyasal Partiler, Cilt: II Mütareke Dönemi (1918-1922), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Ulay, Sıtkı. 1996. Giderayak, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Yıldırım, Umut Turgut. 2020. Türk Demokratik Sol’unun Sosyal Demokrasi ile Karşılaştırılması: (1970-1980 Dönemi), Ed. Mustafa Talas, Siyaset, Yönetim ve Toplum Çalışmaları, Ankara: İKSAD Yayınevi.

